

С.В. Майстро,
к.е.н., доц., професор кафедри
економічної політики ХарРІ НАДУ

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ

Розглянуто сутність та особливості функціонування механізму державного регулювання аграрного ринку. Запропоновано систему показників ефективності державного регулювання аграрного ринку. Надано пропозиції щодо вдосконалення методології оцінки ефективності державного регулювання аграрного ринку.

Ключові слова: ефективність державного регулювання, аграрний ринок, державна політика, кластер.

Сучасні підходи щодо визначення ефективності державного регулювання аграрного ринку повинні включати комплекс показників, які характеризують сутність та результативність державної аграрної політики в усіх її сферах. Суть сучасних проблем національного аграрного ринку полягає не стільки в нестачі коштів, скільки в неефективному механізмі їх використання й відсутності дієвого механізму контролю з боку органів державної влади. Інакше кажучи, з економічної точки зору, питання полягає не в тому, яку суму виділяти з бюджету (це переважно політична проблема), а в тому, як ефективніше нею розпорядитися.

Особливостям функціонування механізму державного регулювання аграрного ринку та оцінки його ефективності присвячено наукові праці М. Латиніна, О. Могильного, П. Саблука та ін. [2; 4–6], які пропонують різні підходи щодо оцінки ефективності державного регулювання аграрного ринку. Однак залишаються недостатньо вивченими питання необхідності підвищення ефективності державного регулювання аграрного ринку в умовах глобалізації та членства України в СОТ.

Метою даної статті є визначення напрямків удосконалення механізму державного регулювання аграрного ринку та підвищення його ефективності.

Сучасні підходи щодо визначення ефективності державного регулювання аграрного ринку, на наш погляд, повинні включати комплекс показників, які характеризують сутність та результативність державної

аграрної політики в усіх її сферах.

Тому, надаючи якнайважливішого значення принципу системності, вважаємо, що ефективність державного регулювання аграрного ринку в умовах глобалізації повинна базуватись на системі показників, які було виокремлено у 8 груп: 1. Система показників ефективності державної підтримки конкурентоспроможності аграрного сектора та рівня продовольчої безпеки країни в умовах членства України в СОТ. 2. Система показників ефективності державного регулювання розвитку сільського господарства (II сфера АПК). 3. Система показників ефективності державного регулювання розвитку фондovиробничих та переробних галузей (I та III сфери АПК). 4. Система показників ефективності державного регулювання розвитку інфраструктури аграрного ринку (IV сфера АПК). 5. Система показників ефективності державного регулювання розвитку регіонального аграрного ринку. 6. Система показників ефективності державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів аграрного ринку. 7. Система показників ефективності державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій. 8. Система показників ефективності державного регулювання природно-екологічних і санітарно-ветеринарних заходів.

Слід зазначити, що розробка системи оцінюючих показників, що характеризують стан об'єкта регулювання, не повинна бути кінцевою метою дослідження. Для цього, як вже зазначалося, у світовій практиці використовуються комплексні інтегральні оцінки.

Для статистичного оцінювання ефективності державного регулювання аграрного ринку в умовах глобалізації пропонується визначати інтегральний коефіцієнт $KE_{др}$, в якому акумулюються значення інших показників (індексів їх зміни) з 8 вищенаведених блоків показників. Цей коефіцієнт за допомогою індексного методу надає можливість комплексно визначити ефективність державного регулювання аграрного ринку в умовах глобалізації в динаміці у порівнянні з базовим періодом (базовими показниками). При цьому перша

частина нижченаведеної формули використовується для оцінки показників, зростання яких має позитивне значення (наприклад, зростання рівня заробітної плати), друга частина – для оцінки показників, зростання яких має негативний ефект (наприклад, приріст заборгованості по заробітній платі).

$$KE_{dp} = \sqrt[n]{\frac{P_{i_1} * P_{i_2} * P_{i_3} * \dots * P_{i_n}}{P_{\sigma_1} * P_{\sigma_2} * P_{\sigma_3} * \dots * P_{\sigma_n}}} * \sqrt[n]{\frac{P_{\sigma_1} * P_{\sigma_2} * P_{\sigma_3} * \dots * P_{\sigma_n}}{P_{i_1} * P_{i_2} * P_{i_3} * \dots * P_{i_n}}},$$

де KE_{dp} – інтегральний коефіцієнт ефективності державного регулювання аграрного ринку в умовах глобалізації; P_{σ} і P_i – значення показників, які характеризують рівень розвитку аграрного ринку (з вищенаведених блоків показників) у базовому (σ -му) та порівнюваному (i -му) періоді; n – кількість показників, які використовуються в розрахунках.

Методика побудови комплексного інтегрального коефіцієнта дозволяє оцінювати якісні зміни рівня ефективності державного регулювання аграрного ринку в умовах глобалізації в динаміці. Тобто, залежно від того, більше чи менше одиниці розрахований коефіцієнт ефективності, можна зробити висновок, наскільки підвищилась ($KE > 1$) чи знизилась ($KE < 1$) ефективність державного регулювання аграрного ринку в умовах глобалізації в i -му періоді в порівнянні з базовим.

Використання інтегрального коефіцієнта дозволяє визначити відмінності стану аграрного ринку від бази порівняння, та дати оцінку якості державного регулювання. Висновки, отримані на базі інтегрального коефіцієнта, виконують важливу допоміжну роль визначення характеру змін (відмінностей) у результатах розвитку аграрного ринку в умовах глобалізації в цілому за всіма показниками за певний період.

Перелік системи показників для об'єктивного аналізу ефективності державного регулювання аграрного ринку є надзвичайно широким. Обсяги протекціоністських заходів держави стосовно аграрної сфери і темпи їхнього зростання (зменшення) необхідно порівнювати з відповідними темпами зростання (зменшення) ВП, ВДВ, зміною питомої ваги галузі у ВВП країни,

зміною структури зайнятості за галузями, підвищенням рівня прибутковості (або зниженням збитковості) галузі. Ще одним із таких показників повинен бути показник ефективності державного управління галуззю, який доцільно розраховувати, порівнюючи витрати на функціонування органів державного управління з результатами функціонування аграрного ринку (темпи зростання державних управлінських витрат, порівняно з темпами зростання ВП (ВДВ) галузей аграрної сфери та розвитку сільських територій).

У цілому, на наш погляд, можливі кілька варіантів “поведінки” держави щодо регулювання аграрного ринку, застосовуючи які теоретично можна досягти нарощування обсягів аграрного виробництва, підвищення рівня його рентабельності та збалансування співвідношення попиту та пропозиції на аграрну продукцію, а саме:

1. *Ліберальний підхід*, який полягає в еволюційних змінах ринкового середовища й реалізується через суто ринкові фактори. За таких умов (з урахуванням поточної й перспективної ситуацій на світовому аграрному ринку) цілком можливе досягнення зростання національного агровиробництва, забезпечення високого рівня доходів сільгоспвиробників, збільшення інвестицій у галузь, підвищення її ефективності та реалізація аграрного потенціалу України. Проте при ліберальному підході до регулювання аграрного ринку можуть суттєво підвищитися ціни на сільськогосподарську сировину та продовольчі товари. Тому з огляду на те, що доходи широких верств населення України порівняно низькі, влада, щоб уникнути соціальних протестів, навряд чи зможе допустити повністю ліберальне функціонування аграрного ринку. Частково ліберальний підхід може бути досягнутий тільки за умови ефективного компенсування населенню витрат, пов'язаних із можливим подорожчанням продовольства, проте повністю ліберальний аграрний ринок в сучасних умовах неможливий і є лише теоретичним припущенням.

2. *Оперативне адміністративне втручання*. За такого підходу органи державної влади здійснюють свої функції з регулювання ринку шляхом

оперативного несистемного втручання в його діяльність. Тобто держава, виходячи з поточної ситуації на аграрному ринку, ухвалює рішення щодо застосування тих чи інших заходів, наприклад, приймає рішення про обмеження експорту або імпорту продукції на основі балансових показників попиту-пропозиції за формулою “перехідні запаси + виробництво – експорт + імпорт – внутрішнє споживання”. Однак в умовах непристосованості передбачених законодавством ринкових механізмів державного впливу (наприклад, товарних і фінансових інтервенцій) для ефективного регулювання аграрного ринку адміністративні заходи перетворюються з оперативних на системні (як це відбувається в сучасних умовах), що зменшує обсяги залучення інвестицій, у тому числі іноземних, скорочує кредитні можливості галузі та призводить до скорочення агровиробництва замість його нарощування.

3. *Системний (ліберально-адміністративний) підхід*. Альтернативний підхід до регулювання аграрного ринку полягає в розробленні й виконанні системи заходів, спрямованих не на усунення проблем, що виникають, а на прогнозування таких проблем і запобігання їхньому виникненню. Цей варіант передбачає широку участь усіх учасників аграрного ринку, у тому числі державного, суспільного й приватного секторів, у розробленні найоптимальніших заходів щодо розвитку галузі з урахуванням її сильних і слабких боків, а також можливостей і загроз навколишнього середовища, у тому числі кон'юнктури світового аграрного ринку. Системний підхід до регулювання аграрного ринку, тобто визначення й прийняття тих чи інших регуляторних заходів для вирішення широкого кола проблем, які визначають ефективність роботи галузі, дозволяє захистити інтереси всіх учасників аграрного ринку.

В умовах глобалізації одним зі шляхів підвищення ефективності державного регулювання аграрного ринку є формування кластерів. Так, на думку М. Портера, в умовах глобалізації традиційний розподіл економіки на сектори або галузі втрачає свою актуальність, і на перше місце виходять

кластери – системи взаємозв'язку фірм і організацій, значущість яких як цілого перевищує просту суму складових частин [5].

М. Латинін вважає, що переваги кластерної моделі економічного розвитку полягають в отриманні ефекту від зростання масштабів виробництва, спеціалізації та синергії. За умови дії цих трьох ефектів є вірогідність суттєвого підвищення ефективності функціонування аграрного сектора [2].

Кластерні стратегії широко застосовуються у Великобританії, Німеччині, Данії, Нідерландах, Фінляндії та інших країнах. “Аграрні кластери” продемонстрували свою ефективність у виробництві молочної продукції в Перу та Еквадорі [1].

Існують усі підстави розвивати їх в Україні. Запровадження “органіко-екологічних” кластерів – це перспективний шлях розвитку аграрного сектора і сільських територій. В Україні обмаль виробничих підприємств і практично відсутні переробні, продукція яких вважалася б органічною, немає оптово-роздрібних підприємств для реалізації екологічно чистої продукції, у тому числі на експорт (Україна не має права експортувати органічну продукцію в Європу, доки не буде прийнято закон “Про органічне сільське господарство” та нормативні акти, які б регулювали виробництво, перероблення та реалізацію відповідної продукції).

Як стверджують європейські фахівці, “...українська земля – саме для органічного виробництва. Це велике багатство, яке може принести переваги у світовому поділі праці. Цінуйте його і не баріться! [3]”.

На основі господарств, які займаються органічним землеробством (ядро кластера), доцільно створювати “органіко-екологічні” кластери як комплексний механізм піднесення аграрного виробництва на екологічній основі та інтенсивного соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні (рис. 1).

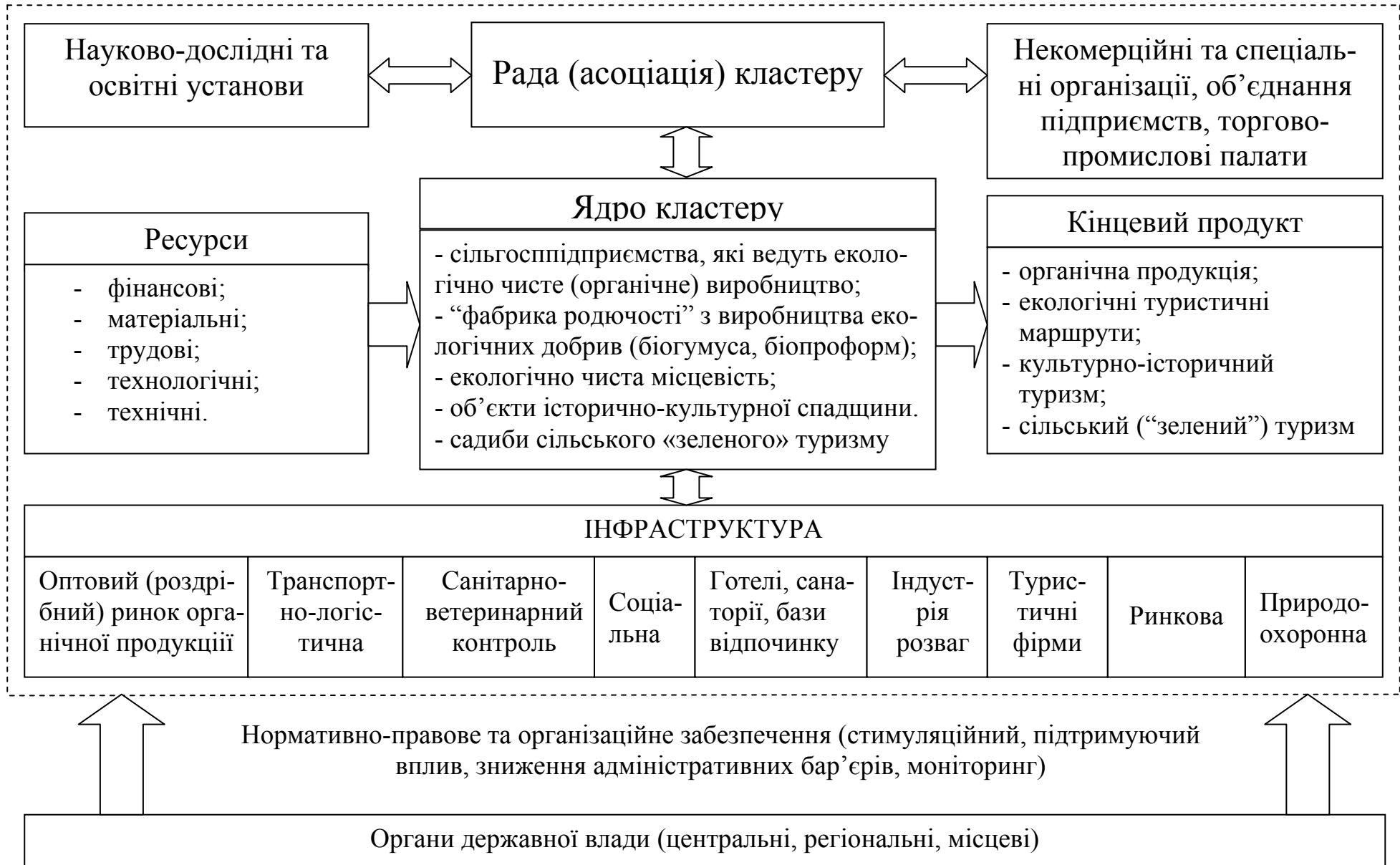

Рис. 1. Концептуальна модель органіко-екологічного кластеру

Отже, подальший розвиток органічного сільського господарства в Україні потребує чітко визначеної урядової політики та ефективного державного регулювання на основі створення національної органічної сертифікаційної системи, підготовки та прийняття державної програми розвитку органічного агровиробництва – як основи екологічного оздоровлення навколишнього середовища та розвитку сільських територій.

У сучасних умовах глобального подорожчання енергоносіїв однією з основних складових соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні повинен стати розвиток біопаливної галузі на основі кластерного підходу. Останні представляють собою географічну концентрацію взаємозалежних підприємств та організацій на сільських територіях, які формують суміжні етапи виробничо-збутового процесу, утворюючи ядро кластера (виробник (постачальник) сировини – переробник сировини – виробник біопалива – збутовик (експортер) – клієнт) та мереж, що формуються навколо ядра кластера (спеціалізовані постачальники, сервісні компанії, асоційовані інституції: науково-дослідні організації, організації зі стандартизації, торговельні асоціації, органи державної влади та місцевого самоврядування тощо). Держава при цьому не тільки сприяє формуванню кластерів, але й сама стає активним учасником їх (рис. 2).

Розвиток біопаливної галузі – це той шлях, який приведе до стабілізації в енергетиці, інтенсивного розвитку аграрного сектора, сприятиме оздоровленню екології та започаткує процес відродження українського села. Питання забезпечення прискореного соціально-економічного розвитку сільських територій повинно стати предметом підвищеної уваги всіх органів державного управління і місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що створення й розвиток “біопаливних” і “органіко-екологічних” кластерів проходитиме в контексті концептуальних положень стратегії створення “більш чистих виробництв”, проголошеної UNIDO (Організації з індустріального розвитку при ООН), що значно підвищить політичну вагу України у світі.

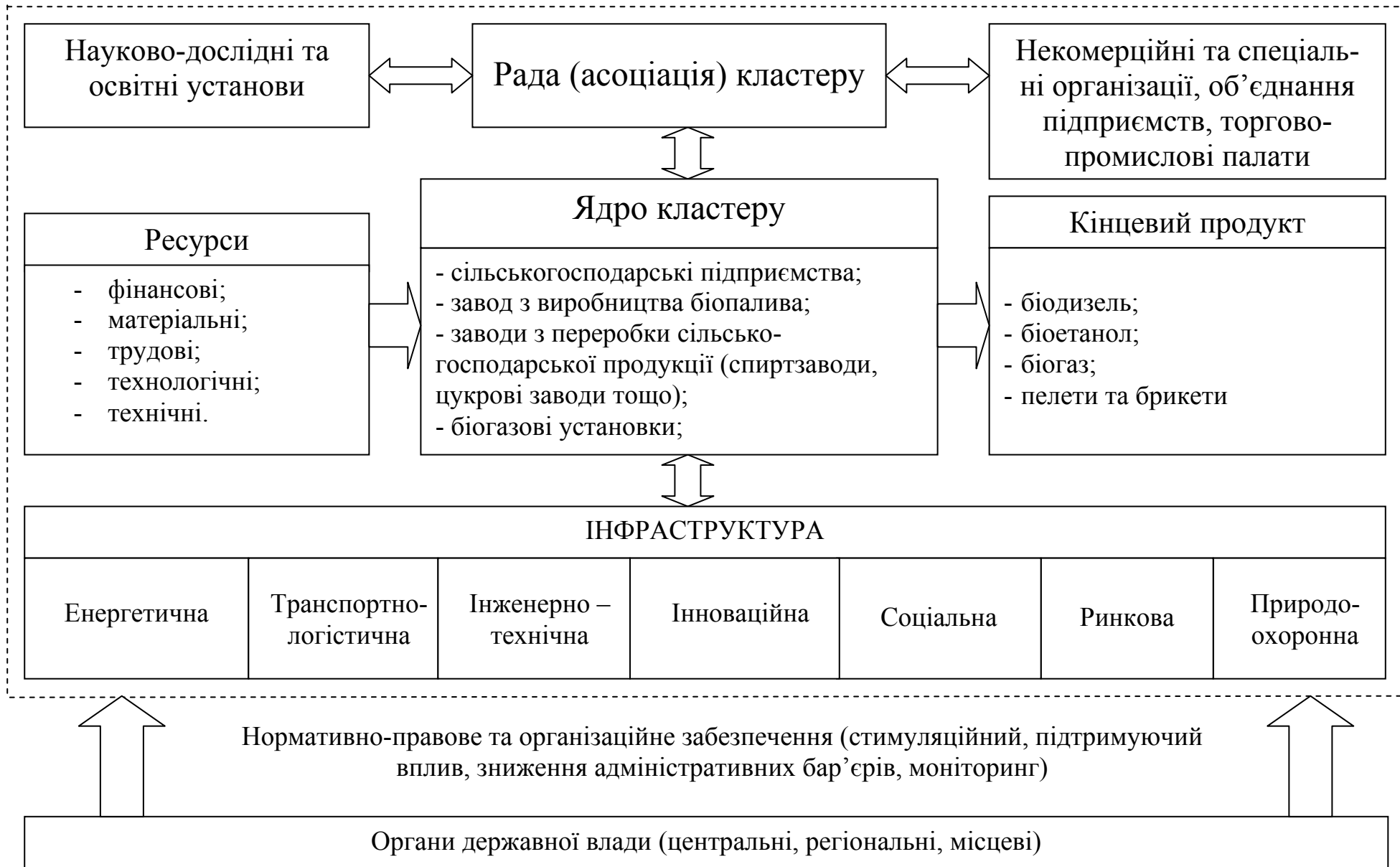

Рис. 2. Концептуальна модель біопаливного кластеру

Таким чином, сутність ефективного аграрного розвитку полягає в тому, щоб сформувавши умови для забезпечення розгорнутого типу відтворення всіх галузей і сфер аграрного ринку, забезпечити дотримання інтересів споживачів і держави. Тобто про ефективність державної аграрної політики свідчить рівень розвитку ринкових відносин між сільгоспвиробниками, фондovиробничими, переробними галузями, інфраструктурною сферою, трейдерами, підвищення рівня прибутковості їхньої діяльності, а також сприяння регіональному аграрному розвитку та соціально-економічному розвитку сільських територій на основі запровадження природоохоронних, екологічно-санітарних заходів та їхнього виконання в необхідному обсязі.

Список використаних джерел

1. Доклад о мировом развитии 2008: сельское хозяйство на службе развития / Междунар. банк реконструкции и развития, 2007. – С. 30.
2. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : монографія / М. А. Латинін. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2006. – 320 с.
3. Литвиненко Н. Невіізний натурпродукт / Н. Литвиненко // Сільські вісті. – 2007. – № 48 (18031). – (27 квіт.). – С. 2.
4. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери / О. М. Могильний. – Ужгород : ІВА, 2005. – 400 с.
5. Портер М. Конкуренція : учеб. пособие / М. Портер ; [пер. с англ.] – М. : Вильямс, 2001. – 495 с.
6. Саблук П. Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2004. – №12. – С. 3–15.

Maystro S.V. Ways of increase of efficiency of state regulation of the agrarian market.

The essence and features of functioning of the mechanism of state regulation of the agrarian market is considered. The system of parameters of efficiency of state regulation of the agrarian market is offered. The offers concerning improvement of methodology of an estimation of efficiency of state regulation of the agrarian market are submitted.

Key words: efficiency of state regulation, agrarian market, state politics, cluster.

Майстро С.В. Пути повышения эффективности государственного регулирования аграрного рынка.

Рассмотрена сущность и особенности функционирования механизма государственного регулирования аграрного рынка. Предложена система показателей эффективности государственного регулирования аграрного рынка. Представлены предложения относительно усовершенствования методологии оценки эффективности государственного регулирования аграрного рынка.

Ключевые слова: эффективность государственного регулирования, аграрный рынок, государственная политика, кластер.

